

ПЕТАР ВЛАХОВИЋ (Београд)

КОСОВСКА ЛЕГЕНДА У СВЕТЛУ УСМЕНЕ ЦРНОГОРСКЕ ТРАДИЦИЈЕ

I. *Ојшњице најомене*

О настанку косовске легенде, њеном записивању и уласку у садржај наших народних песама, написане су бројне расправе. За ову прилику и на овом месту, довољно је подсетити на критички осврт Стојана Новаковића у *Годишњици Николе Чујића* (књ. II), 1878, затим, Стојана Новаковића у *Сџаринама* (књ. X), 1878, Фрање Рачког и Томе Марчетића у *Рагу ЈАЗУ* (књ. ХСVII), 1889, Павла Падејског, Јована Мишковића и Чеде Мијатовића у *Ошарбини* (књ. 22), 1889, а од новијих на студије Мирослава Панџића (у зборнику *О Кнезу Лазару*, Крушевац, 1975), књигу Новака Килибарде под насловом: *Лејенда и њоезија* (Београд, 1976) и расправу Владимира Бована *Мий и лејенда о Косовској бици у ејским јуначким народним њесмама* (у Медицинском прегледу, на Симпозијуму о средњовековној медицини у Србији, посвећеном 600-годишњици Косовске битке /Приштина/, који је одржан јуна 1989. године). Додамо ли овоме истраживаче поезије В. Латковића, Р. Ковијанића, Р. Меденицу, П. Ровинског, Н. Мартиновића, Б. Путилова, А. Шмауса, Г. Геземана и бројне друге,

слика се о Косову у библиографском смислу проширује и на »весело царство поезије«, где посебно место припада Петру II Петровићу Његошу (*Горски вијенац*) и Николи I (*Пјесник и вила*).¹ Дакле, реч је о широкој проблематици, која и у Црној Гори има дубоке корене, почев још од раног средњег века, особито у старој књижевности Боке Которске. Приказ косовске легенде доспео је писцима приморја у то време вероватно преко песама које су усменим путем преношене из залеђа, а пре свега из Зете и подловћенске Црне Горе.² Основе за овакво виђење проблема има стога што је косовска легенда од свог постања па до наших дана, у народној свести продрла у срж народног бића, уздижући свест о томе на пиједестал са кога се достојно морало одговарати изазову живота и тиме »свијетла образа изићи пред Милоша«. Због тога у косовској легенди, сачуваној у усменој традицији Црне Горе, има неколико момената који спадају у основна обележја црногорског бића и његовог етничког идентитета.

Основу косовске легенде чине кнежева вечера, здравица, Милошев завет, његов одлазак у турски табор, убиство Мурата и

1. Ст. Новаковић, *Српске народне њесме о боју на Косову*, Годиншњица Николе Чупића, књ. II, Београд 1878, 97–177; Ст. Новаковић, *Народна ѡредања о боју косовском ѡбиљежена ѡрбе ѡлобине XVIII вјека*, Старине, књ. X, Загреб 1878, 176–200; Фр. Рачки, *Бој на Косову. Узроци и ѡслѣдице*. Рад Југославенске академије знаности и умјетности, књ. ХСVII, Загреб 1889, 1–68; Т. Маретић, *Косовски јунаци и догађаји у народној ейици*, Рад Југославенске академије знаности и умјетности, књ. ХСVII, Загреб 1889, 69–181; П. Падејски, *Бишка на Косову ѡлоу и ѡад Српске Државе*, Отаџбина, књ. 22, Београд 1889, стр. 366–422; Ј. Мишковић *Косовска бишка са војној ѡлегишиа (15. јуна 1389), сѡр. XVI–XXXVIII*; Ч. Мијашовић, *Косово*, беседа Ч. Мијатовића у свечаној седници Краљевске академије 11–ог јуна 1889, Отаџбина, књ. 22, Београд 1889, стр. I–XV (после стр. 480); *О кнезу Лазару*, Научни скуп у Крушевцу 1971, Београд (Филозофски факултет у Београду и Народни музеј у Крушевцу), Београд 1975; Н. Килибарда, *Лејенда и ѡезија*, Београд 1976; В. Бован, *Мий и лејенда о косовској бици*, Зборник радова, Медицински преглед, Симпозијум о средњовековној медицини у Србији посвећен 600-годишњици косовске битке, Приштина 1989, стр. 29–44; П. Влаховић, *Народни живој у Србији у XIII и XIV веку*, Медицински преглед, Симпозијум о средњовековној медицини. . . , Приштина 1989, стр. 9–18; В. Латковић, *Чланци из књижевносѡи*, Цетиње 1953; Р. Ковијанић, *Њејошева »вјера Обилића«*, Рад X конгреса Савеза фолклориста Југославије, Цетиње 1964, 180–185; Р. Меленица, *Наша народна ейика и њени ѡборци*, Београд 1975; Н. Мартиновић, *Народно сѡваралашѡво у усѡланку Црне Горе*, Рад VIII конгреса Савеза фолклориста Југославије, Београд 1961; П. Ровинский, *Чернојорѡя III (песни)*; Б. Путилов, *Јуначки ей Црнојораца*, Титоград 1985; А. Шмаус, *Милош Обилић у народном ѡјеснишѡвју и код Њејоша*, Рад X конгреса савеза фолклориста Југославије, Цетиње 1963, 44–52; Г. Геземан, *Чојсѡво и јунашѡво сѡтарих Црнојораца*, Цетиње 1968; П. П. Његош, *Горски вијенац*, Београд, 1951; Цјелокупна књижевна дјела краља Николе I, Титоград 1989.

2. Упореди: М. Пантић, *Кнез Лазар и косовска бишка у сѡјарој књижевносѡи Дубровника и Боке Којторске*, О кнезу Лазару, Београд 1975, 340.

оправдање пораза кашњењем, издајом и фатумом – судбинском предодређеношћу пораза.³ На овим основама, жртви у име живота, укључивањем целокупне друштвене структуре у борбу за слободу и људско достојанство, створен је култ народног хероја, који ове врлине повезује у органску целину.

Циљ овог саопштења је да укаже како је усмена народна традиција оцртала ликове учесника косовске битке, приказала њен одјек у народу, осудила неверство и издају, створила симболе преко којих се чувало и преносило предање о казни сагрешења и обликовале високе етничке норме живљења. Исходиште за ова разматрања чине углавном песме косовског циклуса које је својевремено побележио Вук Караџић.

II. Народна основа косовске легенде

Корене косовске легенде чини мотив јунаштва и мотив издаје. Оба ова обележја добила су у Црној Гори дубок смисао, јер уздижу жртве и оправдавају борбу против непријатеља. У овим оквирима косовска легенда је доприносила стварању државног јединства које су у ту сврху, ради обликовања одговарајуће државне заједнице, користили Балшићи, Црнојевићи и Петровићи. Косово је тако постало испит опредељења за или против верности, правде, завета. Захваљујући оваквом опредељењу које је испунило нашу народну песму о јунацима, оружју, вечитим лепотама, животним истинама и мудростима, Косово је у народној свести постало збир духовних вредности које су увек пратиле и савременост.⁴ Кроз ова и оваква обележја израстале су и друге одлике, међу којима су и оне које се исказују у синтагми »моћи поднијети и моћи се борити«.⁵

Развој косовске легенде текао је, по свој прилици, кроз четири основне фазе. Прву фазу чини раздобље од 1389. до краја XV века. Друга фаза обухвата период од краја XV до краја XVI века. Трећа фаза обухвата прелаз из XVII у XVIII век, а четврта тече од почетка XIX века до данас.⁶ У првој фази настале су, по Стојану Новаковићу, песме са чисто историјском садржином.⁷ Међутим, песме друге и треће фазе

3. Исто, с. 344.

4. Р. Ковијанић, наведени рад, с. 180.

5. В. Дворниковић, *Каракшерологија Југословена*, Београд 1939, 344.

6. Б. Крстић, *Посијанак и развој народних њесама о косовском боју*, Трећи конгрес фолклориста Југославије, Цетиње 1958, 94.

7. Ст. Новаковић, *Српске народне њесме о боју на Косову*, Годишњица II, с. 146.

прихватиле су тумачење главног догађаја народним предањима, веровањима и митолошким народним представама. Детаљи су се заборављали, а у памћењу су остале све типске личности, крупни догађаји и оне пластичне сцене које је као теме за песме и предања било лако памтити.⁸ У четвртој фази, на пример, пада у очи улога »раје« о којој у претходним фазама нема речи. У овом периоду развија се дијалог раје са султаном (односно његовим оличењем) у локалној управи) и појачава борба за коначно ослобођење.⁹

Песницима, ерудитама и љубитељима поезије из Дубровника и Боке Которске, припада част за најраније записе народних песама о косовском боју. Тих песама, истина, за сада има само четири.¹⁰ Међутим, косовска легенда заснована је, бар у Црној Гори и суседним крајевима, на песмама које је својевремено побележио Вук Караџић. Реч је о »Комадима различнијех Косовских пјесама«¹¹ које су, с обзиром на то да су записане од Вуковог дједа, оца и стрица, без сумње црногорско наслеђе херцеговачке традиције. Уосталом, познато је да су их доносили и Херцеговци који су у Подриње догонили стоку. Од певача из Црне Горе и Херцеговине записане су и друге важније песме Косовског циклуса. *Бановић Сјрахиња* забележен је у Крагујевцу 1812. од Милије (из Херцеговине), *Цар Лазар и царица Милица* записана је од Т. Подруговића (са Гацка), *Зигање Раванице* од старца Рашка (из Колашина), *Царица Милица и Владета војвода*, *Проиаси царсѣва срѣској* и *Косовка девојка* од једне следе жене из Гргуреваца у Срему.¹² Косовске јунаке опевао је народ који се сељакао и пребијао од немила до недрага, тражећи у недаћама утеху у ликовима косовских јунака и подстрек за борбу.¹³

Косовски пораз је човек ропства сматрао као несумњиву чињеницу и тако га кроз духовну победу осветљавао у колективној свести. На тај начин колективна свест је петрифицирала и верификовала косовску тематику као део свога погледа на живот и свет. Косовске песме су познате истине само евоцирале не нудећи нова саопштења о историјској теми која се транспоновала у предање и поезију.¹⁴ Тако је легенда о косовском боју, она епска, витешка,

8. Исто, с. 146.

9. Б. Крстић, наведени рад, с. 94.

10. М. Пантић, наведени рад, с. 362.

11. В. Караџић, *Српске народне њјесме*, књ. II, Просвета, Београд 1988. (*Комади ог различнијех Косовскијех њјесама*).

12. Ст. Новаковић, *Српске народне њјесме о Косовском боју*, с. 174–175.

13. Исто, с. 169.

14. Н. Килибарда, *Легенда и њјезија*, Београд 1976, 51. и 53.

изграђивана у складу са друштвено-историјским приликама и прилагођавана је добу које је захтевало натчовечанске напоре и жртве. Величала је Милоша и његов подвиг. Инсистирала је на Милошевој дугој и упорној борби за доказивање сопствене вредности, храбрости и оданости.¹⁵ То је унеколико била утеха за пораз са далекосежним последицама чији је централни догађај представљала позната косовска битка из 1389. године.¹⁶ Имајући то у виду, косовска легенда је постала тако рећи опште место осећања властите прошлости и наше националне идеологије.¹⁷ Народно предање чувало је и у том смислу умножавало грађу на којој се легенда темељила и преносила.¹⁸ Са овим је био повезан витешки карактер живота који је дошао до израза у најактивнијем и најнепосреднијем учешћу читавог народа у ослободилачкој борби против завојевача, а време од Косова до почетка XX века било је у Црној Гори период непрекидних крвавих, свакодневних ратова, судара и окршаја с Турцима и другим непријатељима.¹⁹ Дакле, историју Црне Горе приказује и неисцрпна ризница поезије, а поезија је, као што се зна, неодвојива од хероизма. Због тога, када се оцењује визија једног раздобља, бар у нашим динарским крајевима, мора се узети у обзир и народно предање, јер оно својом ширином допуњује појединачне, међусобно често неповезане архивске вести. Колико год је историографска традиција утицала на народну песму и причу, толико су и ове пружале нове појединости и обогаћивале писане текстове.²⁰

Косово је, дакле, окосница историје Црне Горе, јер све што је било постојано и тврдо у вери склонило се у црногорска брда, да се из слободе брани, да брани »аманет« прадедовски.²¹ Ту је почетак борбе против неправде која прераста у хероизам, освету правде, свету освету. Преко овога Црна Гора се уздиже на огромну васионску осову, доводи у везу с општом човечанском историјом.²²

Косовски мотиви се, као што се из изложеног види, током времена приближавају и уклапају у две основне легенде: Лазареву и

15. Упореди, Н. Љубинковић, *Косовска бишка у своме времену и у виђењу њошмака или лојика развоја ејских лејенди о косовском боју*, Расковник (пролеће–лето), Београд 1989, 153.

16. В. Латковић, наведени рад, с. 17.

17. М. Пантић, наведени рад, с. 354.

18. В. Бован, наведени рад, с. 38.

19. Б. Путилов, наведени рад, с. 12.

20. И. Божић, *Неверсиџо Вука Бранковића*, О кнезу Лазару, Београд 1975, 224.

21. Н. Велимировић, *Релиџија Њејошева*, Београд 1921, 144.

22. Исто, 183.

Милошеву. Њима се у улози издајника прикључује и личност Вука Бранковића.²³ Своје место имају побратими Милоша Обилића, а од женских ликова: Царица Милица, Мајка Југовића и Косовка Девојка.

III. Основна порука легенде (и њој историје)

Епска поезија, уосталом као и свако друго предање и порука, не следи увек ток писане историје већ у односу на њу поседује извесну самосталност. У центру пажње су јој дела славних јунака чијим је подвизима и судбинама обележен ток историје и оваплоћен народни идеал.²⁴

Косовска легенда, заједно са култовима који је прате, поникла је, изгледа, на Косову и Метохији, где се, као што се зна, и одиграла косовска битка на Видовдан 15 (28). јуна 1389. године. То је разумљиво јер је Косово завичајна земља кнеза Лазара, Милоша Обилића, Вука Бранковића и већине осталих косовских епских јунака, као што се то и у песмама опева. Ту су и бројне цркве и манастири који од средњег века наовамо о много чему сведоче.²⁵ Надградњи и ширењу предања о косовском боју утканом у усмено стваралаштво и традицију још у средњовековно доба, допринеле су бројне миграције које су од краја XIV до краја XIX века текле из косовско-метохијских предела у свим правцима.²⁶ Сходно томе, заокруживала су се и предања, односно легенде о појединим личностима, у појединим пределима, које су постале обележје средине која их је стварала и примала. Поред главних личности, директних учесника догађаја, народ је одређену пажњу посветио и личностима које нису биле учесници боја, али на које се са свим трагичним последицама рефлектовао овај догађај. Показало се, на пример, доста интересовања за женске судбине, тако да би се из њих могао створити циклус о породичној трагици.²⁷ Неки примери ће ово вероватно најбоље посведочити.

Легенда о кнезу Лазару настала је у црквеним круговима. Трајала је у целовитом облику и пуном животном замаху до 1427. када је изгубила ширу државну подршку. Обновљена је у време Велике сеобе Срба, преносом Лазаревих моштију у манастир Врдник на Фрушкој

23. И. Божић, наведени рад, с. 224.

24. Б. Путилов, наведени рад, с. 53.

25. Т. Вукановић, *Прилози проучавању народних умотворина о косовскоме боју на иодручју Косова и Метохије*, Расковник (пролеће–лето), Београд 1989, 174.

26. Исто, с. 175.

27. Н. Килибарда, наведени рад, с. 54.

Гори.²⁸ Лазар је Богу одани јунак, подвижник и мученик око кога се, због мученичке смрти, сплео светачки ореол који је имао више значаја у моравско-подунавским него у црногорско-херцеговачким пределима.

Царица Милица је потресна судбина, жена која достојанствено следи ток догађаја и одважно прихвата трагизам супруге и сестре. Она зрачи снагом јунаштва јер смело и смишљено следи изазов боја и ублажује, у границама моћи, његове трагичне последице.

Милош Обилић у усменом народном предању представља срж косовске легенде. Њени најважнији елементи су облагивање »веома благородног витеза« од стране завидљиваца, извршавање подвига као доказ верности и храбрости оклеветаног витеза пред господаром.²⁹ Он се не свети клеветнику него се показује величином дела и већи и часнији од њега. Противника свог је застидео не одмаздом него истинским витештвом, делом »које баца у несвијест људе« и постаје обележје обилићевске бесмртности.³⁰ За Његоша, на пример, Обилић је више него идеал човека. Овај витез је нека врста божанства које »над сјенама влада у бесмртном царству духова«. Црногорци Обилића сањају, њиме се куну, о њему певају, с њим живе.³¹

Битка на Косову, као што се види, представља догађај у коме се колико потресније, толико и светлије одваја лична трагедија и Милошева величина.³² Милош се прво појављује као споредна личност, друг или партнер других јунака (М. Краљевић, Реља од Пазара, И. Косанчић, М. Топлица). Понекад се замењује или идентификује са другим личностима (М. Војиновић). Он није припадник владајуће класе, већ човек из народа (слуга), оличење феудалног, вазалског, сталешког идеала верности, али чији понос не дозвољава личну љагу и понижење. Услед тога његова племенита »жртва« није »мученичка« већ се претвара у овоземаљски идеал витешке части. Из тих разлога је Његош, вероватно, сходно динарској ратничкој традицији, лик Милоша Обилића осветлио јачином ловћенске муње, дигао га у звездано коло Персеја које је пред његовим умним погледом кружило на небеском своду Орлова крша и

28. Н. Љубинковић, наведени рад, с. 162–163.

29. А. Шмаус, *Милош Обилић у народном јесништву*. . . , Рад X, с. 45.

30. Н. Велимировић, *Религија Његишева*, Београд 1921, 183.

31. П. П. Његош, *Горски вијенац*; Н. Велимировић, наведени рад, с. 167.

32. А. Шмаус, *Јуришевићев извешај о косовском боју*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XVIII, Београд 1938, 518.

Ловћена.³³ Милош Обилић је у Црној Гори прави јунак па га Црногорци због тога сматрају својим духовним претком,³⁴ а Бањани родоначелником. Према менталитету патријархалног друштва наше историјске прошлости предодређен је као херој патриота, који, пошто је »син змаја«, има дивовску снагу паганског бога Вида. Као такав он гине за праведну ствар на бранику народне слободе и независности.³⁵ Захваљујући таквим схватањима у садржај легенде ушли су и одломци прича о могућем паганском српском или словенском Херкулесу³⁶ и његовим натприродним својствима. Епска легенда потврдила је Милошеву изузетну снагу, а његова смрт такође упућује (баба, глас из облака) на везу са натприродним силама. Међутим, оно овоземаљско, што оцртава Милошев лик и чини га бесмртним, треба тражити у могућим реалним збивањима. Милош се не заклинје да ће само убити Мурата, већ ће му, у знак сопственога тријумфа, стати ногом »под гроце«.³⁷ Интригантска властела изазвала га је и желела је да га окаља. Међутим, његово повређено благородно чувство, подстакло је витеза без мане и страха да се без наде на повратак пробије у средину турскога табора, распори калифу и око себе створи гробље од Турака на коме је и сам пао.³⁸ Овај подвиг поштовао је и непријатељ. Милошева десница као вечита залога врлине и славе о сребрним оковима виси на вратницама Брусе, записао је својевремено Феликс Петанчић,³⁹ као израз поштовању, самопрегору и јуначком подвигу.

Усмено предање у Црној Гори посебно истиче неколико Милошевих витешких црта. Реч је да влада собом, да је племенит и уздржан, упркос томе што је увређен.⁴⁰ Милошева главна особина није јунаштво из тренутних, личних, самовољних побуда. Оно је осмишљено на основу моралних начела, у складу са етичким кодексом витештва и части, пред очима колектива као судије. Због тога је Милошев подвиг јединствен, изузетан и неупоредив.⁴¹ Он постаје оличење и смисао народног живљења и израз колективне

33. А. Шмаус, *Милош Обилић у народном јеснишћу*. . . , Рад X, с. 43 и даље; Р. Ковијанић, наведени рад, с. 181.

34. Р. Ковијанић, наведени рад, с. 179.

35. Т. Вукановић, наведени рад, с. 176.

36. Ст. Новаковић, *Српске народне јесме о боју на Косову*, с. 146.

37. Н. Љубинковић, наведени рад, с. 154.

38. Н. Велимировић, наведени рад, с. 169.

39. Упореди: М. Пантић, наведени рад, с. 343.

40. А. Шмаус, *Милош Обилић у народном јеснишћу*. . . , Рад X, с. 44.

41. Исто, с. 45.

народне свести. Постоје подаци који на извештан начин, макар индиректно, сведоче да је Милош Обилић историјска личност. (Извештаји путописаца потврђују да је град Милешевац код манастира Милешеве припадао Милошу, човеку који је на Косову убио султана Мурата. Овај Милош се везује и за Нови Пазар.)⁴²

Иван Косанчић и Милан Топлица су и у Црној Гори омиљени јунаци косовске легенде. Они су нераздвојни Милошеви другови – побратими, који се заједно крећу и узајамно помажу. Историја о њима не зна ништа поуздано, а предање их везује за области јужне Србије, Топлицу и Косаницу, у којима има доста досељеника који су из Црне Горе крајем XIX века дошли у ове пределе.

Југ Богдан и Југовићи, његови синови, историји такође непознате личности, веома су омиљени јунаци косовске легенде. То је, рекло би се, чедна, патријархална породица, по предању из околине Прокупља, чије присуство, заједно са сестром Милицом и мајком Југовића, подсећа на сложну патријархалну заједницу, и наглашава изузетно родољубље. Оно је нарочито истакнуто у песми *Цар Лазар и царица Милица* у којој је изнад свега наглашена љубав сестре према брату и родољубље браће према отаџбини. Изузетан је и у памћењу остаје опис Бошка Југовића са крсташем барјаком, симболом ратне заставе, коју је касније црногорско предање оплеменило и у каснијој традицији. Слика Бошка Југовића, Бановића Страхине, Срђе Злопоглеће и других личности косовске легенде могла је увек бити подстицај за подвиг који се срета и у другим песмама и предањима,⁴³ а посебно у Црној Гори која је живела од витештва и за витештво које је подразумевало све друге племените особине.

Вук Бранковић је оличење клеветника и издајника. Прича о Вуковој свађи с Милошем настала је врло рано. Реч је о пашенозима чију свађу подстиче Вукова жена (понижавајући однос према својој сестри, а Милошевој жени) и Вукова завист у односу на Милошево јунаштво и углед.

Предање о Вуковој издаји срочено је знатно касније у време М. Орбина (крај XVI века) далеко од Косова. Међутим, у другој половини XVII века постало је значајно и учињено је много од стране Аустрије да се оно прочује по Европи.⁴⁴ Код Орбина је, о чему је истина и раније у летописима било анонимних исказа, везан и мотив бекства са бојишта, а тиме је (уз подвиг М. Обилића) пораз у косовском боју,

42. Н. Љубинковић, наведени рад, с. 139.

43. Н. Килибарда, наведени рад, с. 57.

44. Н. Љубинковић, наведени рад, с. 148.

по народном схватању добио заокружену целину, Вук је, заправо, »подлац«, »ништавило«, које служи за уклон народу, особито у Црној Гори, а Милош, супротно Вуку, остаје незаобилазни витешки узор.⁴⁵

Лик Мајке Југовића с мачем у прободеном срцу, над смрћу девет синова и старим Југ Богданом (поред крвавог Милоша с мачем у руци), постао је симбол могућности подношења највише патње и човечијег бола. У њој се бори осећање дужности с осећањем материнског срца. Мајци је понос што су јој синови, вршећи дужност према отаџбини, славно погинули. Али, с тим се мери и друго, јаче материнско искушење, које појединостима што у срце дирају на видело износи трагично материнско осећање.⁴⁶

Бол мајке даје највишу меру патње коју човечија душа и тело могу да поднесу. Динамограф бола показује одолевање срца »до девете степенице«. Међутим: »Ал' ту мајка одољет не могла. . .«. ⁴⁷ Иначе, турска епоха дала је прилике нашој мајци да се кроз векове очеличи у подношењу жртве и материнског бола. Довољно је подсетити на »данак у крви«, односно одузимање деце, најстрашнији чин који је у историји човечанства подносио један народ.⁴⁸ Такав лик мајке остао је дубоко урезан у народној свести и његовом усменом стваралаштву, посебно у Црној Гори, где се реч мајка изговара с дужним поштовањем.

Косовка девојка својом складном гиздавом младошћу и ненаметљивом љубављу јесте израз несаломљивог оптимизма широких народних маса и њиховог убеђења да ће се из свих својих робовања, заосталости, беде и страдања уздићи својом људском ваљаношћу и јунаштвом у слободу, напредак и срећу.⁴⁹ У њеном лику огледа се душевна перспектива жене као носиоца живота и понавља цела косовска трагедија. Народни песник је овакав лик нашао у реалном животу петовековне црногорске борбе с Турцима и другим непријатељима народним.

Песма о Косовки девојци спада у ред најколоритнијих песама наше епике. Девојка је уранила прије јарког сунца. Њене руке и рукави су бели, кондири златни, вода бистра, вино румено, па све то у цик зоре добија мистичну нестварну боју. Ниједна боја није превладала

45. Упореди: А. Шмаус, *Милош Обилић у народном њеснишћу*. . . , Рад X, с. 49.

46. Ст. Новаковић, *Српске народне њесме о боју на Косову*, с. 163.

47. Упореди: В. Дворниковић, наведени рад, с. 324.

48. Исто, с. 324.

49. Д. Недељковић, *Фолклористика и народна књижевност у њерсјекџиби Вукове културне револуције и даљи развџај класичне »Косовке Девојке«*, Вуков зборник, Посебна издања САНУ, књ. CD, Београд 1966, 144.

над другом. Излазак сунца наговештавао је по изласку из ноћне тмине расвит и богатство тих истих боја. Међутим, ступање на косовско стратиште прекрило је све огрезлошћу у крви »коњу до стремена, а јунаку до свилена паса«. Догађај је, сумње нема, у центар избацио необично тужан приказ страшног историјског разбојишта,⁵⁰ који се небројено пута понављао и у дугој црногорској историји (Вучји до, Царев лаз, Скадар, Мојковац, на пример). Неколико момената остало је у косовској легенди нераздвојно повезано са горостасном фигуром, ликом Косовке девојке, коју су у много чему вековима следиле Црногорке. Пре свега, у њеном лику је осликана судбина кћери, сестара и вереница њеног и посткосовског времена. То потврђује њена појава код Самодреже.

IV. Елементи судбинске предодређености, симболика и етика

Косовска легенда повезала је судбоносне догађаје са издајом и закашњењем неких учесника. Али, оставила је прилично простора улози фатума, односно судбине. Створило се заправо мишљење о праисконском српском греху. Тај грех се морао увек окајавати и докајавати. Чак и прича о издаји Вука Бранковића подсећа на Јудино издајство Христа,⁵¹ а у концепцији посебно пада у очи онај део који описује догађаје од вечере уочи битке до Милошевог извршења завета и његове погибије.⁵²

Велика збивања увек су прожета врстом судбинске трагедије (фатализмом). Кобна мисао суђеног и судбине основна је повезујућа нит многих косовских песама. Но, она не мора бити пресудна. У Црној Гори се и овде увек налазе могући реални разлози. Као разлог пораза узима се клевета, издаја, кашњење, неслога. Због тога свака реч, слика, људски лик било позитиван или негативан, значи величање борбе, херојских подвига и пожртвовања.⁵³ Пример за то је Песма о Стеву Васојевићу »из Сјенице из села Дубнице«, »из некаква града Васојице«, кога љуба жели (преко слуге) да заустави да не иде у бој, што јој не полази за руком.⁵⁴ Стево се накнадно укључује у бој и извињава се Лазару због закашњења.

50. Н. Килибарда, наведени рад, с. 145–146.

51. Н. Љубинковић, наведени рад, с. 153.

52. А. Шмаус, *Милош Обилић у народном јесништву*. . . , Рад X, с. 50.

53. В. Латковић, наведени рад, с. 18–19.

54. Ст. Новаковић, *Српске народне јесме о боју на Косову*, с. 117.

У Црној Гори је јака историјска свест за пораз на Косову. Један од разлога је »несложна господа«. Народна песма у томе исказује душу актера и одређује их ближе и трагичније од било какве историјске реконструкције (Његошево: »Великаши проклете им душе, на комаде раздробиле царство).⁵⁵

Разлог за пораз тражи се у страху, неверству и издаји. Напуштање боја објашњава се не само страхом, него много више издајом коју оличава Вук Бранковић.⁵⁶

Док је у другим нашим крајевима Лазарева легенда косовске догађаје прожимала дахом судбинске трагедије, у народном предању у Црној Гори у центру стоји Милош Обилић. Посебно је ту прихваћен и наглашен део који описује догађаје од вечере уочи битке до Милошевог извршења завета и његове погибије.⁵⁷ Штавише, у остварењу овога циља Милошу се приписују и нека натприродна својства која обележавају његову снагу и немогуће чине могућим. Обилић је, у име слободе, правде и части, убио »бича свјетског, Амурата I«. ⁵⁸ Исход се, као што се види, решава пожртвовањем па се тек на то надовезује схватање по коме »нема смрти без суђена дана«. На тај начин се у косовској погибији издваја подвиг смрти који отвара нове просторе за уметничко стварање и духовно стремљење (»су чиме ћеш изаћ пред Милоша«). ⁵⁹ На овај начин средњовековно схватање судбине (фатума) у Црној Гори у народној филозофији и погледу на живот и свет добија нова, знатно реалнија својства него што је то случај у другим крајевима. ⁶⁰ Уочљива је, заправо, критика феудалног партикуларизма и неморал феудалних врхова, којима се, више него било чему другом, у црногорској традицији приписује пораз на Косову, па на основу тога јача свест о појединачној и колективној жртви у одбрани слободе. Томе је, рекло би се, подређено целокупно народно сазнање и у том духу изграђена је одговарајућа симболика.

Косовска епопеја добила је, као што се зна, одговарајући драмску симболику. М. Обилић је херојска жртва, а В. Бранковић издајник. Њихови ликови постају симболи који више никад не ишчезавају из свести народа, из народног схватања и памћења. Његош је, на пример, Милошево јунаштво и витешке врлине прославио

55. Упореди: В. Дворниковић, наведени рад, с. 542.

56. А. Шмаус, *Милош Обилић у народном јесништву*. . . , Рад X, с. 46.

57. Исто, с. 50.

58. Р. Ковијанић, наведени рад, с. 180.

59. Ђ. Трифуновић, *Косовско сјрадање и небеско царство*, О кнезу Лазару, Београд 1975, 260.

60. Ст. Новаковић, *Српске народне јесме о боју на Косову*, с. 103 и даље.

најлепшим стиховима употребивши све елементе косовске легенде. Уосталом, то је веома пластично истакао А. Шмаус, показујући како је М. Обилић, кроз духовне и моралне вредности којима је оличен у народу, постао не само национални, него и општечовечански симбол.⁶¹ Народ је на овој основи подвукао црту испод своје прошлости, извршио обрачун са самим собом и својом судбином и поставио програм будућности.⁶² Колективна народна свест заузела је позитивно становиште према највећој трагедији своје историје. Његош је, ношен тим духом, излио медаљу Обилића, највише одличје за јунаштво, увео црногорску капу осимболисану Косовом,⁶³ претворио пораз у динамику новог живота. Другим речима, ко се бори против непријатеља извршава Милошев завет, а у супротном потврђује издају Вука Бранковића. Чак и крајем XIX века, по забелешци Љ. Ненадовића, девојка са Чева је тужела за изгинулим косовским ратницима.⁶⁴ На тој основи вековима се у Црној Гори изграђивала етика и поглед на живот и свет.

Косово је код Црногораца било и остало стална тема разговора. Тридесетих година XX века један старац исцртао је штапом по пепелу читаву стратегију косовског боја, премда на Косову никада није био (уосталом то потврђује овај запис): »Овудије се пружило поље, а одозго поврх поља дала се Голеш планина. Ситница тече овудије. Лазар с војском био је овђе, а турска ту. Вук је са својим оклопницима зашао овако«.⁶⁵ Ово довољно одсликава до које је мере косовска легенда ушла у биће Црногораца и постала његов саставни део.

Косовска легенда послужила је у Црној Гори за стварање и развијање неких особина као што су: чојство, част, достојанство, храброст, братска љубав, а изнад свега родољубље и патриотизам.⁶⁶ Захваљујући томе, израстали су вековима у реалном животу ликови »поноса и срца Обилића«, међу којима су: владика Данило, В. Мићуновић, војвода Батрић, Никац од Ровина, М. Миљанов и многи други од Баја Пивљанина с Вртијељке до Саве Ковачевића са Сутјеске. На тај начин »духом Обилића« испуњавано је народно

61. А. Шмаус, *Милош Обилић у народном јеснишћу*. . . , Рад X, с. 53.

62. В. Дворниковић, наведени рад, с. 538.

63. Р. Ковијанић, наведени рад, с. 181; З. Радуловић, *Црногорска мушка кайа*, Гласник Цетињских музеја IX, 1976.

64. Љ. Ненадовић, *О Црногорцима*, српска књижевна задруга, књ. 212, Београд 1929, 75.

65. Вл. Влаховић, *Црногорски сељаци у иричању*, Записи, књ. X, Цетиње 1932, 162.

66. Љ. Рељић, *Косовска легенда у народном сиваралашћу*, Етнографски музеј, Београд 1989, 6.

васпитање и стварано јавно мњење.⁶⁷ У основи опредељења била је присутна свест да не треба клонути духом. Због тога су јунаци косовске легенде живели напоредо с борбом коју су Црногорци водили, па се сходно томе и јунаци из ратова XIX века, балканских и I светског рата изједначавају с осветницима Косова. На примерима јунака из црногорских песама израстала су покољења и стварао се код њих етички кодекс посебне врсте. Косовска легенда учинила је да се у Црној Гори никад нико није јавио као приврженик несупротстављања злу, већ обрнуто одбрани од агресора. Главне личности косовске легенде (Лазар, Милош, Бошко Југовић, Мајка Југовића, Косовка девојка, Косанчић, Топлица и друге) оставили су аманет који је у Црној Гори поштован у свим временима. Они су у свим критичним историјским тренуцима и одбрамбеним ратовима били идеал и служили за углед, па су кроз поуку, причу и поређење, у патријархалној средини учили младе нараштаје како се »служи отечеству« и разликује добро и зло.⁶⁸ На тај начин, косовска легенда ушла је у душу народа и постала нераздвојни део црногорског етничког бића.

Petar VLAHOVIĆ (Belgrade)

KOSOVO LEGEND IN THE LIGHT OF MONTENEGRIN ORAL TRADITION

(S u m m a r y)

Rarely has any historical event coalesced with the ethnical being of the Montenegrins as has the legend of Kosovo. Its basis is the factual event – the Battle of Kosovo between the Serbs and the Turks that took place on June 15 (28), 1389 celebrated in popular poems. These poems have served, throughout Montenegrin history, as a stimulus in the struggle for freedom. Upon the deeds and personalities of the Kosovo braves celebrated in poems, generations ready to die for freedom were being reared. The traits like pride, dignity, honour, courage, love for the community, patriotism and public-spiritedness were being encouraged. At the foundation of everything was the awareness that one must not despair but oppose evil under any circumstances and regardless of the price and sacrifice. The greatest importance of the Kosovo tradition lies in the creation of the conscience on endurance in suffering and tortitude which on the basis of it was being created in the struggle for freedom.

67. P. Ковијанић, наведени рад, с. 180.

68. Упореди: Љ. Рељић, наведени рад, с. 7.